

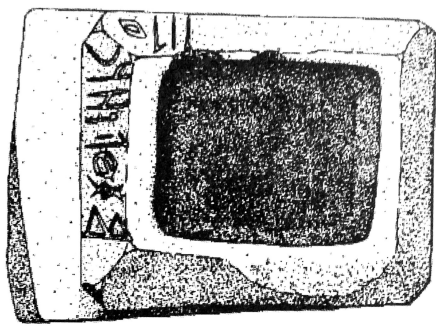
SZÉKELYFÖLDI KÖROVÁSOK

Újból elővettem a három székelyföldi templom köfeliratáról 2014-ben készült írásomat,¹ mely az akkori tudásom és a hozzáférhető szerzők műveit is figyelembe véve készült. Mai ismereteim szerint már felülvizsgálatra szorul oly módon, hogy a továbbra is helytálló részt meghagyva, az újabb ismeretek alapján (átszerkesztve, kiegészítve) új írást ajánlok. A nem megfelelő rovásjelet, szövegrészt esetenként törlöm, vagy kisebb betűmérettel tájékoztatásul [...] között meghagyom.

Vargyasi felirat.

A templom köfeliratával a megtalálást követően legteljesebben az erdélyi Ferenczi Géza, és Ráduly János foglalkozott. Ferenczi² írja: »Még csak nem is remélt örömet szerzett Vargyas (Kovászna) korai temploma maradványinak a megkezdett feltárása. 1994. július 27-én e templomhoz utólag toldott és mára ugyancsak összeomlott tornya déli alapozásába, a torony emeléskor (másodlagos elhelyezéseként) a beépített kötőbök egyikén, bevésett rovásjegyekből álló szöveget (22. á.) találtak... Én igyekeztem meghatározni a rovásbetűk hangértékét, és megerősítettem Kónya Ádám *MiHáLY* átírását. Szász Tibor András *MiHáLY ISzentTeN KöVeTe* megfejtésre jutott. Ráduly J. *MiHáLYJ iRTáN KöVeT* olvasatot ajánl. Kósa Ferenc *MiHáLYI SZ(ilve) (sz) TER TőN KöVeT*-nek értelmezi. Benkő E. *MiHáLY* vagy *MiHáLYi* nevet lát benne.« (i. m. 19–20.)

Hosszú Gábor³ ugyan olvasatot nem adott, de összegyűjtötte a különböző véleményeket és megadja a képeket:



Benkő rajza a faragott kőről.^{273/59}



A felirat hiteles másolata.^{274/59}

Írásából röviden:

»A Vékony által készített olvasatot Zelliger fejlesztette tovább: *‘mé fioy tⁿeküd*.

A szöveg egy idézet *János evangéliumából*, melynek értelmezése mai magyar nyelven; [’Asszony,] íme a Te fiad!^{275/59} ~ (jegyzetszám/oldalszám.) Szerinte görög nyelvű bibliafordításból ered... a feliratot hordozó tárgy és szöveg közötti összhangot az Újszövetség különböző helyei alapján meg lehet találni.^{280/60} Az Újszövetségi magyarázatára szolgálnak a ⁽²⁸⁰⁾ és ⁽²⁸¹⁾ idézetek... később az utolsó szó olvasatát *neküd*-re módosította.

Vékony kritizálta a korábbi olvasatokat, amelyek feltételezik, hogy a feliratban a hosszú magánhangzók jelöletlenek. Kósa F. vitatta Vékony érveit... a hosszú magánhangzók kihagyására... évszázadokkal későbbi példákat hozott fel... rámutat, hogy olvasatában eltérő hangértékkel vette figyelembe az alakilag egyező 7. és 11. jelet... az N, GH /γ/ graféma nem N, hanem H alakú.^{289/60} Érdemes megfigyelni, hogy a Vargyasi felirat betűi *funkcionális szerepűek*... nem csak egy kiegészítő információt jelent... a tárgy céljához kötöttnek kell lennie. Ezt az támasztja alá, hogy az egyetlen jól látható és a felirat hordozására a legalkalmasabb felületen helyezkednek el a nagyméretű 9–10,5 cm magas jeleket.^{291/61}«

További véleményt kritikát nem idézek.

1. Delibeli József: Székelyföldi körovasok www.leventevezzer.extra.hu/korovas.pdf (2014)

2. Ferenczi Géza: Székely rovásírásos emlékek. Erdélyi gondolat, 1997, 19–20.

3. Hosszú Gábor: Rovásatlasz. Budapest, 2013, 58–61.

4. Vékony Gábor: A székely írás emlékei, kapcsolatai, története. [Bp.] Nap Kiadó, 2004, 18–24.

Kitérek még Vékony Gábor: ⁴(Vargyasi felirat) és az én előző olvasatom rövid ismertetésére, majd egy új funkcionális olvasatot ajánlanék elfogadásra.

»A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum ásatása során kiderült, hogy e helyütt egy félköríves szentélyű Árpád-kori templom állott, amelyet a késő gótika idején kibővítettek, s a nyugati oldalon tornyot emeltek. A feliratos köemléket ennek az alapozásakor használták fel. 1994-ben az oszloptörödékek mellett felszínre került egy 69×46,5 cm méretű 28,5 cm magas alaptömbű medenceféleség, (bélmérete 36×28 cm, mélysége 22 cm). A 45°-ra faragott peremén elől felirat található, amely a következő oldalon folytatódik...

Mint arra többen utaltak, a felirat betűalakjai igen közel állnak a homoródkarácsonyfalviéhoz. Abban is kapcsolódik a két felirat egymáshoz, hogy a vargyasi jelek is beazonosíthatók a türk rovásírás alapján. E szerint a felirat a következő lenne:

ők/ük/kő/kü-b²-nt-ī/i-s²-q-η-n¹-š²-lt-η

Ez a betűsor nem egészíthető ki értelmes török szövegre. (Megjegyzem jellemző rá, hogy a magyar lelőhelyű rovásírást elsődlegesen törökül igyekszik elolvasni.)

Marad tehát az a lehetőség, hogy a székely írás alapján olvassuk... a következő betűket határozhatjuk meg:

m-ë-f-i-o-γ-t-n-k-v-d

Mivel képet nem közöl, ezért a könnyebb érthetőség érdekében beemelem ide a 3. jegyzetbeli 6.3-2. táblázat rovásjelsorát megszámozva:

Ÿ M ◊ > Ÿ N I | 1 Ø ✕ 3

12 11 10 9 8 7 6 5 4 3 2 1

(a 6. jelre nem találtam alakhű karaktert)

Röviden nézzük végig Vékony értelmezése szerint a jeleket. Nem igényel magyarázatot az 1., 4., 8., 9., 10. jel. (Megjegyzem számozásom szerinti 5. jelet nem is vette figyelembe, nem illet az olvasatába.)

- A 2. jel a székely írás emlékeiben, mint arra annak idején Ligeti Lajos rámutatott -h- és -ë- is lehet, a feliraton h.
- A 3. jelet ugyan mindenki az -ly- jelével azonosította, de az ő homoródkarácsonyfalvi felirat olvasatán megfelelt az -f-, akkor itt is. (Hosszú Vékony nyomán indokolatlanul, az „átlós” F /f/ grafémának nevezi el.)
- A 4. jel a Marsigli-féle naptárban, a csiki feliraton az -i-, amely a -j- jel is lehet.
- A 6. (két pontszerű bemélyedés kissé jobbra ívelően összekötő vonallal) Ráduly elválasztó jelnek, mások betűnek tartották. A székely írás betűalakjai között azonban csak egy hasonló jel van, az [Ÿ] -o- jele, mint azt Hódoly László óta többen bizonyították, a glagolica -o- megfelelője!?
- a 6. jel magyarázatot igényel. Ezt Ráduly az <r> jelével azonosítja, ami bajos, mert a két függőleges vonalat összekötő ferde vonal (nem jobbról), hanem balról emelkedő... így kivételek közé tartozik... egy hibásan megfordított -r- betű (a tükrözést nem ismerte!), akkor más jelet az N alakú -γ- jelét olvashatjuk, ami a -k- jelölésére is feltűnik.
- A 11 jelben a latin betűs magyar helyesírás hatása mutatkozik meg abban, hogy a feliraton az ő hangot a -v- jelöli.
- A 12. jel is kíván külön magyarázatot, mert a függőleges vonalhoz csatlakozó ferdén emelkedő vonal nem ér fel annak tetejéig, mint a -t- esetén... a d hang lesz.

Mindezek figyelembe vételével a vargyasi feliratot a következőképpen olvashatjuk:

(i)m(ë)h fioyt(e)n(e)kőd

...tehát János evangelistára vonatkozik. Ez a körülmény problematikussá teszi a feliratos köemlék keresztlőmedence meghatározását, amelyre elsőként Kónya Ádám gondolt, s amelyet Benkő Elek próbált bizonyítani: Rendkívül fontos, hogy a köemlék a templom tartozéka, mint ahogy az is fontos, hogy felirata... abban az időben is megvolt, amikor templom betöltötte feladatát.

Vékony szerint az ë > ö változás miatt nemigen lehet a 13. század második felénél korábbi.«

Ide illeszttem előző olvasatom rövidített levezetését is, hogy az előzmények egyben legyenek.

Láthatóan a felirat döntő többsége az ismert székely–magyar ábécé betűivel azonosítható: az 1. az (**m**), a 2. (**h**), a 4. [**i/j**], a 8. és 12. (**t**), a 9. (**n**), a 10. [**k**], míg a 11. a (**v**). Ezek előfordulására nem hivatkozom. [...] zárójelben a javítandó. Meg kell határozni:

- A 3. jelet. Tapasztalatom szerint lehet ligatúraként is értelmezni: O + / (²**m-r**) elemekre bontva. Az O (²m)-re analógia a felsőszemerédi köfelirat, a mezőberényi gyűrű, de hivatkozhatnék a novocserkaszi kulacs azonos jelére is.⁽⁸⁾ Az / [**r**] rovásbetűre az előzőkben is van példa. Ez esetben 1. rovást a veláris (¹m) betűnek kell tekinteni.
- 5. jel. Benkő lehetségesnek tartotta, hogy csak véső nyom vagy karcolás. Én elfogadom a székely–magyar (**sz**) jelének.
- 6. jelet értelmezték i-nek, hosszú í-nek, kettőspontnak, sőt Hosszú Vékony nyomán a glagolitából átvett „KÖRVÉGŰ” O-ként sorolja be a székely–magyar jelek közé! Megjegyzem, a *ómagyar* írásnak *soha* nem volt szüksége a sokkal későbbi glagolitából *kölcsönzésre*! Egyébként erre a rovásalakra példaként hozhatom a Hódmezővásárhely–Kenyeréér-dülői gyűrűt, ahol a vésnök ugyan így különbözteti meg a 13. veláris (**sz**¹) betűt.⁽⁸⁾ Megjegyzem ma már az (**sz**¹) helyesen az ugyanolyan értelmű (**sz**³). Ezek szerint a felirat kétféle -m- betűje mellett lenne veláris -sz- betű is?
- 7. jel. Ezt a jelet az eddigi olvasatok -γ- és -r- hangértékkel azonosították. *Kósa* szerint az Ozora-tótipusztai és minuszinszki korong feliraton is „hasznoló, szintén *tükrözött* GH alakot láthatunk.” Igaz, de a Minuszinszki orsókorong 9. N jele nem -gh-, hanem a [**k**¹] ligatúraként a [**t-k**²] összevonás.⁽¹⁰⁾ Ez itt is elfogadható.

Most már minden betűt ismerünk, írjuk fel a felirat jelsorát nagybetűvel balról-jobbra, megkülönböztetve a két kisebbet.

Kihagyom a „meghatározott” betű/jelekkel való szóalkotási próbákat (az 1. jegyzetben olvasható).

Előző olvasatom:

	M ¹	H	M ² -R	J	SZ	SZ ¹	K ¹	T	N	K ²	V	T
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
hangzósítva:	eaM	Ha		uJ/	uSZ	Ku/To/N	Ki	Vo/Tá(VéTő)				
			Me/Rü/	SZ								

Mai nyelvünk szerint: **Ám ha merülsz újulsz, (e) kúton (kútnál) ki voltál vagy vétő!**

Olvasatomat 2014. 05. 20. -m véglegesítettem.

Láthatóan nem egy Újszövetségi példamondat, vagy egy adakozó névjegye van ráírva a medence szélére, hanem – ahogy azt Benkő helyesen felismerte – a keresztelőmedence céljához funkcionálisan köthető keresztényi szöveg.

Bizony, a jelképes bibliai merülés, a „szentelt, megszentelő-megtisztító víznek” kútjánál, a megújulás, megkeresztelés magasztos eseményét örökíti meg a köfelirat rovása!

Utólagos észrevétel: a 3. (**m²-r**) ligatúrát eleve kisebbre kellett vésni a többiekénél, hogy a „kör” ne foglaljon el nagy helyet a keskeny szélű medencén. A kislakú Me/Rü/SZ szó pedig csak akkor jönne ki, ha a 3. után az 5. jel állna, de tévesztett a vésnök, mert a 3. után szorosan **j**-t vészte. Észre is vette tévedését, de mivel 3–4. jel között már nem volt hely, ezért kénytelen volt azt (ha értelemzavaróan is), a -j- után szorosan *betoldani*, hogy legalább a kisebb jelek *összetartozását* hangsúlyozza.

*

Talán a mégsem felesleges előzmények után, nézzük át a keresztelőmedence rováskaraktereit, mai ismereteim alapján. Azt láttuk, hogy a feliratot legtöbbször a székely–magyar (röviden: sz-m) rovásjelekkel igyekeztek értelmezni, még az abból kilógó (3., 6., 7.) jelűeket is (valahogy). Fel kell tenni a kérdést (nem közlik), hogy kinek a mikori ábécéjét vették alapul? (Fischer: tizenkét régi középkori is ismertet.)⁵ Egyébként ezek a székely jelek csak, úgy *előzmény nélkül* kerülnek elő?, hiszen nagy részük régi túlélő *ómagyar* jel!

Én székelynek a nikolsburgi hercegi Dichtrichstein-könyvtár 1483-i ősnymtatványában megőrződött ábécét, illetve az attól nem független Telegdi János 1598-ban írott *Rudimenta* tankönyvében („A hun betűkről, melyek közönségesen székely betűknek neveztetnek.”) lévőket tekintem. Mátyás király latin műveltségű humanista nyelvtudósai lehettek azok, akik a 21 hangot jelölő latin betűírás mintájára úgymond *megújították* a majd kétszer annyi gyökhangot jelölő *ómagyar* rovásbetűket. Nagyrészt változatlanul-, néhányat visszafordítva átvéve, vagy alakját meghagyva hangcserével újat alkotva.

5. Fischer Károly Antal: A hun–magyar írás. Budapest, 2005, 63–64.

Vessük össze a felirat *ómagyar* gyökjel hangját és a vele azonos nikolsburgi betű nevét:

	ᳵ	ᳶ	᳷	᳸	᳹	ᳺ	᳻	᳼	᳽	᳾	᳿
<i>Ómagyar</i> gyökhang:	² t	¹ v	² k	n	² t	¹ r ³	sz ³	sz	¹ j	(² m- ¹ r)	h ¹ m
Nikolsburgi <i>betű</i> név:	<i>eth</i>	<i>v</i>	<i>ek</i>	<i>n</i>	<i>eth</i>	<i>r</i>	<i>s</i>	<i>s</i>	<i>ej</i>		<i>eh m</i>

Csak emlékeztetőül: az index számok magas-, vagy mély magánhangzóval, a szám nélküli minden magánhangzóval harmonizálót jelent. Egyébként Zelliger E. nyelvész, dialektológus teljes képtelenségnek tartja azt, hogy a magyarban a mássalhangzók ejtése valaha is /eb/, /ec/, /ed/ stb. lett volna, ahogyan az a nikolsburgi ábécében szerepel.^{336/66} (3. hivatkozás)

Három karakter nem székely, ezek csak az *ómagyar* írás szabályai szerint értelmezhetők:

- A 3. jel nem azonos a nikolsburgi 0 elű (ly) rovásjellel, ha kicsit nyomottan, kisebbítve is, határozottan az *ómagyar* O (²m) és belsejében az egyvonalú / (¹r) jellel az (²m-¹r) ligatúrát jelenti. Az (²m) jelről pedig tudjuk, hogy az rejtett ligatúraként (²m-n³), (²m-e/o) és (n-²m³) is lehet. A változat közé beillesztve az (¹r) jelet (²m-¹r-n³), (n-¹r-²m³) és (n-¹r-²m³) értelmű összevonást kapunk. (Olvasatuk érdekében ly, f, de még türk *nt* betűnek is értelmezték.)
- A 6. egyenes vonalú pont végű I (sz³) vagy enyhén ívelt ' (n³) tükrözött gyökjel, csak visszafelé olvasva érthető. Ezt a rovó-vésnök egyéni módon pontokkal jelezte. Megemlítem, elterjedt volt az a nézet, hogy egy jel és tükörképe „ugyanaz”, akkor vajon miért tükrözték meg? (Olvasták kettős pontnak, SZ^{ilvesz}T-eR-nek, körvégű- és glagolita O betűnek.)
- Valójában a 7. jel is tükrözött, a nikolsburgi H (*r*) betű H (¹r³) alakú tükörképe. (Értelmezték: iR, ER, N alakú γ betűnek.)

Ezek után írjuk fel és olvassuk el a feliratok székely-, *ómagyar*- és vegyes betűsorait:

Csak székely betűkkel: M H • J SZ SZ R T N K V T (olvasatok az előzményben.)

Az *ómagyar* betűsorról: ¹M H (²M-¹R-E/O) ¹J SZ SZ³ ¹R³ ²T N ²K ¹V ²T

Az egy és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítva:

iM/áH/M uR/É Jo SZo oSZ Rá iT éN/eK Vo/T

Mai nyelvünk szerint: **Imám Úré, jó szót ossz rá, itt ének volt!**

Vegyes *ómagyar*–székely betűsorról:

¹M H (²M-¹R-E/O) ¹J SZ N³ ¹R³ T N ²K V T

Hangzósítva:

iM/aH iM uR/É uJ/uSZ Ni uR iT/eN Ki Vé/Tő

Mai nyelvünk szerint:

Ima im Úré, újulsz ni úr itten, ki vétő!

Elfogadásra ezt a betűsort is ajánlom, amelyben visszaállítom a vésnök eredeti szándéka szerinti 4. ᳵ (¹J³-SZ) összevonást (tévedésből a ¹J mellékjelét véste be), az 5. jel felesleges.

¹M H (N-¹R-²M³) (¹J³-SZ) SZ³ ¹R³ T N V T

Az egy és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítva:

áM aH/oN uR MeSZi áJ SZo/Ra iT/eN Ki VéTő!

Mai nyelvünk szerint:

Ám ahol Úr messzi, állj szóra itten, ki vétő!

A Cz-F szótárból:⁶

- IMA (im-a v. im-ah) Fn. (iM/áH/M) ~ **imám**.
- NI mutató indulatszócika, mely által másokat figyelmeztetünk valami különös meglepő dologra.
- HON (3) vagy HUN, tájsozlási kérdés hol. Ennek analógiájára akkor AHON ~ **ahol**.

Nem látom el magyarázó értelmezéssel az olvasatokat, válasszon mindenki hite, érzelme és meggyőződése szerint!

Az mindenesetre megállapítható, hogy a két írásrendszer egy ideig együtt élt. Tételezzük fel, hogy 1450 körül jött létre az „ábécé megújítása”, akkor azt már az 1483. évi nyomtatvány előtt is ismerhették és használhatták. Így a vargyasi feliratot az 1450-s évek után, bármikor készíthették.

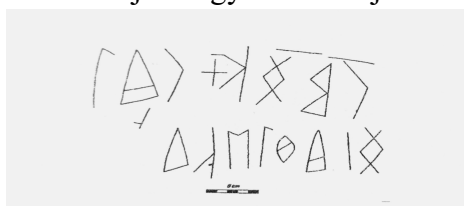
6. Czuczor Gergely – Ferenci János: A magyar nyelv értelmező szótára I–IV. Pest, 1862–1874. (rövidítve: Cz-F)

Homoródkarácsonyfalvi felirat:

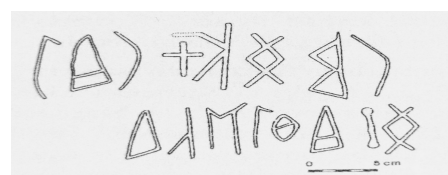
Az ismertetés Vékony⁴ (9–16.) azonos című írásából:

»Homoródkarácsonyfalva (Grăciunel, Hargita megye) a feliratot az unitárius templom második emeletének tornyában Szőke István fedezte fel 1944-ben... Ferenczi Géza részletesen lemérte, lerajzolta- fényképezte és leírta a követ, illetve annak feliratát. Megállapította, hogy a toronyablakba szemöldöggőként befalazott darab „elsődlegesen kapuzat hengertagja”... A felirat keletkezését közvetlenül a beépítés előtti időre keltezi, Benkő Elek szerint viszont az az eredeti, 13. századi kapura készült.«

A feliratról – idézve Hosszú könyvéből³ – többen többféle rajzot tettek közzé, ezek közül kettőt én is átvettem: Ferenczi 1979-es rajza balra,^{299/62} Benkő kétvonalas rajza jobbra 1994-ből,^{300/62} míg a harmadik újabb egyvonalas rajz Rádulyé.



Ferenczi rajza



Benkő rajza



Ráduly János rajza^{301/62} megszámozva

»Folytatva írását: Az első sor hossza 27, a másodiké 22 cm, a betűk 4–9 cm magasak. Ferenczi szerint: a felirat zárt egész, mivel a szélén lévő betűktől jobbra is, balra is, van még hely. „Ez azonban korántsem ilyen egyértelmű (állítja Vékony) a szomszédos hengertagon is lehetett írás.”

A felirat jeleit Németh Gyula és Ferenczi Géza s hallgatólagosan mások is, a székely írás alapján azonosították. Franz Altheim (Németh közleménye alapján) a türk rovásírás segítségével próbálta olvasni. Vékony szerint ez azért nem lehetséges, mert Altheim felcserélte a türk veláris és palatális sort! Ugyan ő is megadja a felirat türk jeleit [...], de rájött, hogy nem lehet értelmes török szöveget kiolvasni. Igaz a felirat székelybetűs olvasatával is volt ilyen probléma. Hiszen Németh Gyula és Ferenczi Géza is megadta a székely betűket, szövegjavaslatuk viszont nem volt.«

Rádulynak két olvasata is van: NeM Hi Sze ND NeKI és Homoród SzéKeLYI VÉSÉK. (a második sor H betűje a Homoród folyó rövidítése).⁽¹⁴⁾

»Vékony írja: részletesen azonban csak egy 1992-ben készült nagyobb lélegzetű munkában foglalkoztam a felirattal... Mivel azonban a felirat jelei jól azonosíthatók, (?) mégiscsak kell, hogy legyen magyar olvasat, ha a felirat valóban székely jelekkel íródott.

Vessük össze Ferenczi (megközelítően) székelynek azonosított jeleit a nikolsburgi betűjelekkel:

16	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
△	Δ	M	↑	⊙	△	l	×	//	∠	△	∩	+	×	×	∩

Nikolsburgi betűnév: • • v eŷ • • sz eh • • en ed • eh m •

Amelyek székely jelek: k s v i/j ly l/ék sz h/e i/j l n d sznt h/e m n

(14). Erdélyi István – Ráduly János: A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig. [Bp.] 2010. 88-89.

Vékony ezzel szemben problémásnak látja: a 4., 5., 7., 11., 12. 15. és 16. rovásjeleket, amelyeknek más hangértéket és magyarázatot adott. Nála, csak röviden összefoglalva: a 4. sz és a + közé utólag beillesztett *n* miatt jött létre a sajátos alak: -sz *n*-, az 5. -+-. A $\triangle$ alakú 7., 11. és 16. jelek problémásak, ha valóban van köze a türk jelhez, akkor hangértéke *ik/ki* is lehet. A 12. jel (mint arra több alkalommal is rámutattam) a székely írás *f* jele, az egyik szláv írásírásrendszer, a cirilica Θ *fit*a-jelének megfelelője. A 15. a -t- betű. A fentieknek megfelelően [székely jelekkel?] olvasata:

< *n m h sz n + n ik/ki i* > < *h sz ik/ki f i v t ik/ki* >
 A „... *n(ë)m h(i)sz(ë)n n(e)kii* > < *h(i)szik fiut ik...*” szövegtöredék,

így János evangélium egyik helyének, illetve azzal rokon bibliai szövegeknek a parafrázisa, pontosabban parafrázis-töredéke a *nëm hiszen neki*, s a *hiszik fiut ik* kifejezésnek is megvannak a minuszkulái, de azért a karácsonyfalvi szöveg meglehetősen szabad tolmácsolása a bibliai helyeknek... Az *ik* a 3. személyű személyes névmás többes számú alakja: 'ők'... Nem probléma mentes, hogy a *fiu* szót a 'fiv' írásképpel rögzíti a felirat... Ez azonban ... általános volt a székely írás régebbi emlékeiben, ahol az *u* hangnak nem volt külön jele, azt először -o- jellel, majd a latin írás hatására -v- jellel jelölték.«

Nos, ennyi előzmény után nézzük meg, milyen más olvasatra lehetne javaslatot tenni. Szembetűnő a vargyasi felirattal a hasonlóság. Ránézésre is megállapítható, hogy itt is együtt vannak az *ómagyar* és (nikolsburgi) székely betűk. Ferenczi meghatározásából elfogadhatjuk a következő dőltén írt betűk közül (utána írom az *ómagyar* jelét) a 6. *N* (n), a 2. *M* (¹m), a 3. és 9. *H* (h), a 10. *SZ* (sz), és a 11. *V* (¹v) jelet. A többiek az *ómagyar* írás szabályai szerint meg kell határozni:

- Az 1. jel Ferenci rajza szerint inkább az > (a/á) vagy L lehet; a két másikon az elnyújtott n-szerű 'Ń' alak látható, amit az *N* betűnek véltek. Viszont ha összevetjük a 6. valóban > (n) jellel, akkor ez itteni mást jelent. Én az > +) (²L-N) összevonásaként fogadom el, az -l- fővonala alatt a kislakú (n) jel.
- A 4. karakter, ha mellékjelei egyformák az ʌ (ö) betű⁽⁸⁾ vagy az (L-sz) összevonása lenne. De mellékjelei eltérőek, így két ligatúra is kijöhet: λ + ʌ ²t-(sz-ʌt) és ²t-(sz-ʌr-ʌt) fővonaluk közös. Viszont a ʌ-szerű alak felső mellékjeléhez egy vízszintes (¹r) pontvonal kapcsolódik, ami ezek szerint ott van a feliraton is (másként miért rajzolták volna rá), ha nem is értelmezték? Ennek analógiájára arra gondolok, hogy a felirat olyan vonalát, melyet az átírók nem tudtak értelmezni (mivel ott volt) *pontozottan* jelöltek, akkor a 4. jegy a (²T-¹R-SZ-¹T-¹R) ligatúraként elfogadható.
- Az 5. + jelet egyszerű feloldani, nem más mint az † + – (¹R-²D), az (¹r-ben a ²d) ligatúra.
- A 7. és a 11. háromszögben a két szaggatott vonala az előzőek értelmében *valós* (nem az olvasat érdekében berajzolt), ez akkor talán a későbbi 'A' > ʌ székely L jel előfutára. Ha Ráduly és Benkő 7. jelének baloldala alakhű, akkor még egy < (e/o, n³) jellel is ki kell egészíteni: (L-e/o) vagy (L-N³). Ha a háromszög mégis a $\triangle$ (g²k) jele, akkor belül az alappal párhuzamos – (¹r) és a baloldali (n³) jellel a (G/²K-N³-¹R) összevonása lesz.
- A 8.-nak is két változata van: † (¹j³-sz) vagy Ć (¹J³-E/O), (¹J³-N³) lásd, Csallány gyűriin.⁽⁸⁾
- A 12. azonos a vargyasi 3.-al, utólag kijelölve az (²M-¹R-E/O) összevonás szövegértő.
- A 13. jegyet lásd a 8.-nál.
- A 14. jel M (¹v), két rajzon is ki van egészítve (¹R-¹V) karakterre.
- A 15.-nél ha valós a középről induló ferde vonal, visszautalva a 4. jelre (SZ-¹T), (sz-¹r-ʌt), ha a mellékjel az alsó harmadból indul, akkor ²t* ~ (sz-²t).
- A 16. üres $\triangle$ a (g²k) rovásjel, Csallány is -k- betűnek fogadta el.⁽¹⁷⁾ Erre mondta Vékony: „a jel vagy a türkhöz közelálló hangértékű, vagy a székely rombusz alakú -k- előzményeként megőrződött régiség.”

(8). Delibeli József: JAVÍTOTTAM Csallány Dezsőét és az enyémet. Átírt változata még kéziratban.

(17). Csallány Dezső: A székely-magyar rovásírás történetéhez. Arch. Ért. 1966, 36–46

A három feliratról különböző rajzváltozatok láthatók, ami persze azt is jelenti, hogy hangértékük más és más. A helyes, vagy helyesnek vélt olvasatot befolyásolhatja a köfelirat helye, de ebben sincs egységes álláspont. A vélemények szerint, lehet kapuzat hengertagja, vagy gyámkövek „támasztásra” felhasznált falba épített oszlop töredéke.

Úgy gondolom a templom akármelyik részén is állt a felirat, szövege mindenképpen templomi funkciót, felhívást, felszólítást oszthat meg az azt olvasni tudóval. A valós vagy vélt jel és karakter változatokhoz igazodva, szinte szavanként kell próbálgatni a gyökjelek összefüggő értelmező hangzósítását. A kipróbált változatokat elhagyva, az alábbi szövegváltozatra teszek javaslatot:

A kiválasztottak betűsora:

1	2	3	4	5	6	7	8								
(² L-N)	M	H	(² T- ¹ R-SZ- ¹ T)	(¹ R- ² D)	N	(G/ ² K-N ³ - ¹ R)	(¹ J ³ -N ³)								
						9	10	11	12	13	14	15	16		
						H	SZ	(G/ ² K- ¹ R)	(² M- ¹ R-E/O)	(¹ J ³ -SZ)	(¹ R-V)	(SZ- ² T)	G/ ² K		

Az egy és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítva:

Lé/N iM/aH iT uR SZo/T Rá/D Ne Ki/N Ri/J No • Ha SZo KÉR Mi uR/É SZo áJ Ro/Va SZo/T Ki

Mai nyelvünk szerint:

Lőn ima itt, Úr szólt rád, ne kint ríj, no • hisz kér mi Úré szó, állj róva szót ki!

Felírhatunk egy másik betűsört is az egy és kéthangú egy-szótag gyökjeleket hangzósítva:

1-5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
[...]	N	(L-N ³)	(¹ J ³ -E/O)	•	H	SZ	L	(² M- ¹ R-E/O)	(¹ J ³ -SZ)	(¹ R- ¹ V)	(SZ- ¹ R- ¹ T)	G/ ² K

[...] iN/aL/Ná E/J • Hi/SZ Lá/M R/O/SZ Jo uR oV SZo/Ri/To/K

Mai nyelvünk szerint:

Lőn ima, itt úr szólt rád inalnál, ej • hisz lám rossz, jó úr óv, szorítok!

A Cz-F szótárból:

- LÉN némely régiéknél a m. a szokottabb **lőn**.
- RI önh. Fájdalmát, keserűségét éles hangra váltva kinyilvánítja.
- NO indulatszó, melynek alapértelme a mozgásra, tovább haladásra való biztatás.
- HISZ (2) v HISZEN v. HISZEM, indulatszó, amely által kijelentjük, hogy bizonyos dologról tudjuk, hisszük.
- RÓ (=rov v. rav) 4) Átv. valakit megróni, megfeddni.
- HÍ (3) HÍV Úgy látszik össze van vonva a szólító he! és a közelítést jelentő i szócskákából.
- INAL (in-al) önh. 2) sietve megy, szökik, elillan.
- EJ idő szó, mely visszatetszést, rosszallást, feddést fejez ki.

Emlékeztetőül: iM aH ~ iMA. A „hisz kér mi Úré szó” értelme: **hisz kér Úr szava**. Az „állj róva szót ki,” ma már inkább így mondanánk: **állj ki róva szót**.

Én most sem értelmezem magyarázom el a két feliratot, válassza mindenki azt, amelyik hite, érzelme és meggyőződése szerint neki megfelelő.

Visszamenőleg jelöltem ki a változatokból a feliratban tartozót. Úgy látszik a felirat mégsem töredékes, mint azt Vékony gondolta.

A két $\triangle$ (g/²k) és a A L rovás jele biztosan korábbi a nikolsburgi jeleknél akár több száz éve együtt is forgalomban lehettek. Benkő Loránd szerint ugyanis Udvarhelyszék székely betelepülése a 12. század közepére tehető.

Végül előző olvasataim amit lecseréltem:

Ferenczi rajza alapján: ÁM¹ HiT-ÖDöN LeSZ-eJ / HiSZeL R-eMÉSZeJaVaT¹oK

Benkő és Ráduly rajza szerint: áNoM¹ HiT-ÖDöN eL-ÉJ-E / HiSZeL Re-MÉSZeJÁR-UT¹oK

Én (2014-ben): áNoM¹ HiT-ÖDöN eL-ÉJ-E / HiSZeL R-eMÉSZeJaVaT¹oK

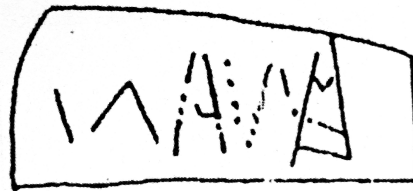
...Állnom hiteden eléje, / hiszel, remélsz, javatok... (lészen) olvasatot véglegesítettem.

Erdőszentgyörgyi kőrovás

A székely kőfeliratok harmadik rovásírási emléke, a Maros megyei erdőszentgyörgyi református templom támpillérébe vésett felirat, Ráduly János ismertetése szerint:⁽¹⁸⁾

»Az írásjegyeket 1935-ben fedezték fel, az egyház akkori alapos megújításakor. Ferenczi Géza – Ferenczi István szerzőpáros 1979-ben közölte a református templom északnyugati támpilléréen lévő rovásírási-jegyeket „A magyar rovásírási emlékekről” című tanulmányban. (In. Művelődéstörténeti tanulmányok. Bukarest 1979. 30.) Ferenczi Géza megemlítette: rajzának elkészítésekor munkáját nehezítette az a körülmény, hogy a homokkő felületét „vékony cementes réteggel vonták be.” Ennek az lett a következménye, hogy... a bemélyített jegyek vájata színig feltöltődött... bizonytalanná váltak a jegyek körvonalai, s meghatározásuk. Nos, négy-öt évvel ezelőtt (írja R.) magam újólaj szerettem volna lerajzolni a betűket, de akkor csak a jobb felőli volt látható. A többi nem is „vékony”, hanem tömény cementes-kavicsos habarcs borította.

1997. augusztusban 1.-én, illetve 3.-án tüzetesen megvizsgáltuk az emléket, s elkészítettük róla az újabb rajzot, mely néhány helyen eltért... az eddig közlöttől. Rajzunk a kő látható felületének kontúrait „adja”, melynek bal felőli magassága 11,5 cm, a jobb felőli pedig 8 cm, megszámoztam:



6 5 4 3 2 1

»Jobbról balra haladva az első jegynek a meghatározása roppant nehéz. Talán az L betűt jelenti... a bizonytalannak látszó részeit pontokkal jelöltük... a csúcson meszes mélyedés... „felnyúlik” a kő pereméig... nem tudjuk, hogy esetleg fönt összeért-e a két vonal.

Érdekes a következő végig pontozott vonallal jelölt betű... Talán az SZ betű... Ferenczi rajza ezen a helyen a magyar ábécé V betűjét „mutatja.”

A következő jel hangértéke ismét bizonytalan, mi a G betűre gondoltunk, bár mellékvonala felfelé, nem lefelé fut.

A két utolsó jegy egészen világos, az S és az SZ (R)... a felirat legkisebb jele, mindössze 2 cm.

Szerintünk tehát összesen hat betű látható... az olvasattal adósak maradtunk. Ferenczit idézzük: „a titkukat továbbra is rejtegető” emlékeink közé kell beosztanunk.«

Később 2010-ben írja:⁽¹⁴⁾ »A támpillér anyaga kevésbé faragott homokkő, megviselt, de tanulmányozható. Kora: 13. század vége–14. század első fele, hiteles emlék. (i. m. 84.) Olvasata: Ráduly 2007 d: KIGeS SZ (= Kegyes Sz) Az utolsó Sz betű lehet tulajdonnév (személynév) vagy köznévi (szent, szentek).«

Hosszú Gábor is hozzászólt:³ »Ráduly olvasatát módosítottam /kidzs°s/ alakra figyelembe véve, hogy a 'kegyes'-t nem lehet /g-vel/ olvasni.^{311/63} Ezzel azt feltételezzük, hogy a A G korai időkben a /dzs-t/ is jelentett... Mivel a /dzs/>/gy/ átmenet a 12–14. században történt,^{313/63} a felirat kora alapján a /dzs/ hangérték mellett már elképzelhető a /gy/ is.” (Vagyis akkor levezetve a -g- mégis csak -gy-!?) Majd kijelenti, hogy a HEGYES K /k/ betű szabályos alakja az, amiben szerepel a belső elválasztó vonal (?). « (i. m. 62–63.)

Most ide illeszttem korábbi (2014. 06. 02.-án) véglegesített olvasatomat:

K-L-K SZ-J-V G-A-SZ R

1 2-3 4 5-6

hangzósítva: KeLeK SZoJ ViGASZÉR, azaz (ha) **Kellek, szólj vigaszért!**

*

Az első ami feltűnő, hogy a rováskaraktereket alkotó vonalakat a rovó nem zárja össze, vajon miért? Erre szokták mondani, hogy hibás a véset! Hát nem! Tapasztalatom szerint, ha a rovó a megszokottól „eltérő” akar megértetni velünk, azt valamilyen módon jelöli. A megkülönböztetés ugyan rendszerelvű, de mégis egyéni, személyes. Példa erre a Pomáz-klisszai gyűrű.⁽⁸⁾

(18). Ráduly János: A rovásírás vonzásában. Korond, 1998, 54–55.

(14). Erdélyi István – Ráduly János: A Kárpát-medence rovásfeliratos emlékei a Kr. u. 17. századig. Budapest. 2010.

Csallánynál a 14. jel (i), nálam [SZ-V], valójában a két széttagolt $\uparrow + \updownarrow$ jel összevonva az ($^1\text{J-}^2\text{V}$) ligatúrát jelenti. A széttagoltakat összevonva is lehet értelmezni. A másik amit megemlítek az, hogy a pici lényegtelennek tűnő, ezért figyelmen kívül hagyott, vagy hibának vélt eltéréseknek is van értelmezhető magyarázata.

Nézzük át mai tudásom szerint a korábbi feliratom [...] -be tett rovásjeleit, szükség szerint kijavítva, az írást átszerkesztve:

- Az 1. jelet a [K-L-K] ligatúrának véltem, ami a Δ jelű K, (székely) L és a $\diamond$ K betűvel jött ki, valójában a betűk sorrendje is hibás. (Még nem ismertem a későbbi *ómagyar* rovásjeleket és írásszabályokat). Újra gondolva a homoródkarácsonyfalvai A L rovásjellel, a csúcs alatti kisalakú $\vee$ (2v) jellel, valamint a megszakított baloldali (1r) jellel a széttagolt karakter, összevonva akár az ($L-^2v-^1r$) is lehetne. De ez nem helyes, mert az L-nek csak az alsó vonala záródó. Így a rovó jogosan gondolt és tartott igényt a nagyalakú Δ (g^2k) jelre, amit az előbbieken kívül még egy további rövid $\searrow$ (sz) jellel is kiegészített, hogy a szövegértő ($G^2K-^2V-SZ-^1R$) karaktert rója fel.
- A 2–3. [SZ-J-V] karakter sem helytálló, *ómagyarként* a széttagolt pontsorokat két változatban is összevonhatjuk, mint a $\vee \searrow$ alakú ($sz-^2v$), ($^1j^3-^2v-sz$) és mint a $\vee + \wedge$ ($^1J^3-^2V$) kapcsolat (a $^1j^3$ most $\neq$ ($^1J^3-sz$) kapcsolattal, az -sz- nem függőleges). A karakter jelről helyesen látta R., ha „összeértetjük” őket, akkor a fordított J betű körvonala bontakozik ki. Hosszú könyvének 6.3-4. ábráján, hivatkozva Rádulyra,^{314/63} már pontsor nélküli a felirat. A ligatúra így sem változik, mert ez esetben a „v” bal oldalát a 4. jel jobb oldala szolgáltatja.
- A 4. jelet Ráduly nyomán a [G-A-SZ] ligatúrának véltem. Ebből már csak a berekeresztúri felirat BALOG szavának⁽²¹⁾ ∇ (a/á) jelét fogadom el. A két $\vee \searrow$ fővonal összevonva ($^2s-^1r$) és ($sz-^1r$) is lehet belül az -a/á- jellel; összeróva, az (SZ-A/Á- 1R) lett.
- Az 5. jel valójában egy előre döntött (2s), a 6. is ugyanígy a dőlt $\searrow$ (sz) jel, külön-külön nem jól érthetők. Viszont összevonva az 5–6. karakter az értő: $\searrow + \wedge = \nabla$ ($^1R-^1K$) ligatúra. (Az eredetileg állónak gondolt 2 cm-es ∇ karaktert, megdöntve vonalai is hosszabbnak, nagyobbak látszanak.)

Írjuk fel a köfelirat meghatározott betűsorát:

(G/²K-²V-SZ-¹R) (¹J³-²V) (SZ-A/¹A-¹R) (¹R-¹K)

1 2-3 4-5 6

Az egy és kéthangú egy-szótagú gyökjelek hangzósítva:

Kö/Ve SZo/Ru/Já Vi/SZá/Ra Ra/Ko

Mai nyelvünk szerint:

Köve szoruljál, visszára rakó!

A Cz-F szótárból:

- **VISSZÁRÓL** (vissza-ról) ih. Visszas oldalról, fonákul, fordítva. Másképp: visszajáról.

Feltűnő, hogy a felirat teljes egészében ligatúrákból áll, hasonlóan Felsőszemeréd kőfeliratához.⁽⁸⁾

Feltűnő és *meglepő*, hogy a rótt felirat nem a templom funkciójához kötődik, hanem falának erősítésére szolgáló köpillér megépítésének *módját* adja meg. A róni tudó építőmester a falazására vonatkozó szakmai utasítást vésett rá, nem feltűnő helyre, a kis eresz alatt a talajtól 1,85–1,90 m magasan. Kerestem az Interneten a templomról fényképet, ami alapján kiderült, hogy a négyszög alakú torony élét erősítő pillér jöhet szóba, a „kis eresz” pedig a tetejét lezáró fedőkő. Akkor a rovásfelirat keletkezése, a torony építésének idejével hozható összefüggésbe. (Debreczeni László szerint a 18. század harmincas éveit.⁽¹⁸⁾) Jellemzően a <https://erdoszentgyorgy.ro> > református-templom ismertetésére: a feliratról nemhogy fényképet, de még csak említést sem tesz...

Kaposvár 2014/2025. 06. 27.

Delibeli József

okl. építőmérnök (magánkutató)

A rovásjelek jelölésére felhasználtam dr. Hosszú Gábor székely–magyar, Kárpát-medencei és kazár rovás karakter készletét. Letöltve a Rovásírás Honlapról 2009. októberben. Az idézet írások hivatkozása (...) megadva.

Írásom nem tudományos igényű, elsősorban ismeretterjesztésre szánom. Az előforduló hibákért, elírásokért, tudatlanságból eredő pontatlanságért elnézést kérek.